

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДУ В УКРАЇНІ

В. СУХОНОС

*доктор юридичних наук,
декан юридичного факультету
(Українська академія банківської справи
Національного банку України)*

Після проголошення незалежності в Україні стало актуальним питання діяльності третейських судів. У зв'язку з тим, що радянське законодавство з цього приводу втратило чинність, а в економіці почали розвиватися ринкові відносини, потрібно було терміново приймати необхідний закон. Водночас у суспільстві з'явилося розуміння того, що діяльність третейських судів має відчутні переваги над державним судочинством. Це і спонукало юридичних і фізичних осіб використовувати саме такий спосіб захисту своїх прав. Необхідно було також, щоб розвивалася нормативна база третейського розгляду і наукові дослідження у цій сфері.

Зазначені питання стали предметом дослідження як науковців, так і практичних працівників, зокрема О. Інютіної, С. Козлова, С. Липитчука, В. Пікалова, Ю. Притики та ін. Процес подальшого удосконалення і розвитку діяльності третейських судів повинен відбуватися рівномірно з ураху-

ванням отриманого досвіду. Шляхам розвитку й удосконалення їх діяльності присвячена ця стаття.

11 травня 2004 р. Верховна Рада прийняла Закон України «Про третейські суди» [1], який діє із змінами і доповненнями, що були внесені законами України від 15 березня 2006 р. [12] і від 5 березня 2009 р. [3]. Цей Закон загалом відповідає вимогам сьогодення, тому що він регулює основні питання організації та діяльності третейських судів в Україні. На нашу думку, його також можна розглядати як певний аналог суддівського самоврядування, закріпленого у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. [4].

Прийняття Закону України «Про третейські суди» не змінило Закон «Про міжнародний комерційний арбітраж», враховуючи, що перший з них стосується так званих внутрішніх третейських судів, а другий регламентує порядок здійснення міжнародного комерційного арбітражу.

© В. Сухонос, 2011

Важливо, що при підготовці Закону України «Про третейські суди» у нього навіть текстуально були перенесені норми, що передбачені у Федеральному законі «Про третейський суд в Російській Федерації», який був прийнятий 24 липня 2002 р., тобто на два роки раніше, ніж в Україні. Зрозуміло, що становлення законодавства про третейські суди в Україні не може бути ізольованим, а тому був врахований досвід як близького, так і далекого зарубіжжя.

Враховуючи зазначене, можна погодитися із твердженням російської дослідниці Т. Нешатаєвої, що у новітню епоху третейські суди не можуть діяти в межах кордонів лише однієї держави, що дасть їм можливість не тільки зберегти своє призначення, а й якісно поширити свій вплив на регулювання економічних відносин в інших країнах [5]. Дослідження показало, що розвиток нормативного регулювання третейського порядку розгляду цивільних справ і господарських спорів відбувався у два етапи. На першому етапі третейське судочинство розвивалося виключно в межах національного законодавства. Але надалі, на другому етапі, в умовах розвитку економічних зв'язків між окремими країнами і розгортання процесів глобалізації світової економіки поступово почали створюватися міжнародні третейські (арбітражні) інституції, зокрема в Україні. Надалі це дасть можливість уніфікувати законодавство різних держав, яке стосується третейського розгляду. Слід обов'язково звернути увагу на типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародний комерційний арбітраж, розроблений Комісією ООН з права міжнародної торгівлі та рекомендований 11 грудня 1985 р. Генеральною Асамблеєю ООН усім державам з метою застосування

однакових підходів до розгляду комерційних справ [6]. Для суверенних країн він рекомендує орієнтири для того, щоб їхнє законодавство органічно поєднувало національні пріоритети й особливості з інтересами закордонних партнерів.

Незважаючи на такі авторитетні рекомендації, Ю. Притика зазначає, що сьогодні відсутня єдність у підходах законодавців різних приватних систем до режиму закріплення відповідних положень, а також існує розбіжність у правовому регулюванні тих чи інших питань третейського розгляду [7]. Зазначені рекомендації були прийняті до виконання у багатьох державах, у тому числі й в Україні, що було підтверджено і проведеним дослідженням. Так, законодавство щодо третейського розгляду було оновлене: в Австралії у 1991 р., Австрії — 1991 р., Бразилії — 1996 р., Німеччині — 1997 р., Швеції — 1999 р., Іспанії — 1988 р., Росії — 2002 р., Польщі — 2005 р. та ін. [7].

Як відомо, у Великій Британії ще в 1697 р. був прийнятий фактично перший в Європі Закон про третейські суди, проте розвиток сучасного законодавства із зазначеного питання пов'язаний з прийняттям у 1976 р. Арбітражного закону.

Щодо України, то подальше удосконалення третейського судочинства може відбуватися за рахунок внесення змін і доповнень до чинного Закону України «Про третейські суди», як це було у 2006 і 2009 рр., а також доповнення або прийняття нових локальних регламентаційних правових актів. Однак правову базу усіх нормативних актів щодо третейських судів повинна створювати Конституція України.

Багато авторів пропонують зміни до Конституції, некоректно формулюючи свої пропозиції [8]. Вважаємо, що при внесенні певних змін до Основно-

го Закону першу їх частину доцільно викласти так: «Третейські суди вирішують спори на підставі Конституції України та законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, інших нормативно-правових актів». Також слід пам'ятати, що ряд норм, які стосуються розгляду цивільних і господарських спорів третейськими судами, містяться у Цивільному процесуальному кодексі України (ст. 17), Господарському процесуальному кодексі України (ст. 12), а також у Законі України «Про виконавче провадження» [9]. Зазначені питання деталізуються в окремих нормативно-правових актах центральних органів виконавчої влади. Так, наказом Міністерства юстиції від 2 серпня 2004 р. № 75/5 затверджений зразок свідоцтва про реєстрацію постійно діючого третейського суду [10], а листом «Щодо виконання рішень третейських судів та рішень МКАС та МАК» від 25 березня 2005 р. № 25-32/622 міністр юстиції надав роз'яснення щодо особливостей виконавчого провадження за рішеннями третейських судів [10].

Правильному застосуванню законодавства про третейські суди сприяють рішення Конституційного Суду України про конституційність нормативних актів і тлумачення тих чи інших положень законодавства. «Саме оцінка певного кола правових актів, чинних і тих, що ще не набрали чинності, — стосовно їх відповідності Конституції є своєрідною титульною функцією органів конституційної юстиції» [11]. Автор поділяє також позицію А. Портнова про те, що правові позиції Конституційного Суду, які стосуються проблемних питань реалізації права на судовий захист, повинні посідати особливе місце серед усіх

груп правових позицій, оскільки вони стосуються функціонування конкретного елемента гарантій дотримання прав людини і громадянина, який існує в демократичній правовій державі і є її ознакою [12].

Відомо, що суттєвою особливістю системи третейського розгляду спорів є наявність у ній локальних і корпоративних за своїм характером нормативних актів, суб'єктами видання яких є постійно діючі третейські суди. Мається на увазі розробка і прийняття положень і регламентів, які повинні прийматися відповідно до Закону України «Про третейські суди». До обов'язкових реквізитів Положення, на нашу думку, має належати предмет відання (компетенція) постійно діючого третейського суду (ПДТС). Це необхідно особливо для суб'єктів третейського розгляду, створених засновниками, які діють у постійно вузькій сфері господарської діяльності, що має корпоративний характер. На жаль, у вивчених нами положеннях вказівки на межі компетенції ПДТС або взагалі відсутні, або відповідні норми практично дослівно повторюють положення Закону [13].

З огляду на це вважаємо, що Третейській палаті України доцільно узагальнити існуючу практику прийняття третейськими судами своїх положень і надати відповідні рекомендації. Регламент ПДТС, на відміну від положення, повинен містити норми процесуального (процедурного) характеру, які стосуються порядку розгляду і вирішення цивільно-правових і господарських спорів (ч. 1 ст. 28 Закону). Він не може розглядатися як правовий акт, однак відповідно до Закону України «Про третейські суди» є обов'язковим для виконання (ч. 2 ст. 36, ч. 5 ст. 37).

Регламент ПДТС повинен визначити порядок звернення до третейсь-

кого суду, порядок формування складу суду, правила вирішення ним справ та інші питання, що віднесені до компетенції третейського суду Законом. Водночас він може містити положення, які хоча і не передбачені Законом, але не суперечать принципам організації та діяльності третейського суду, визначених у Законі, і є необхідними для належного здійснення третейським судом повноважень із третейського вирішення спорів (ч. 5 ст. 10 Закону).

Отже, можна дійти висновку, що обсяг процесуальної диспозитивності щодо реалізації процесуальних повноважень суду і прав сторін певною мірою обмежений, а регламент як підзаконний акт локальної дії посідає найнижче місце з-поміж інших в ієрархії нормативно-правових актів. Він не може містити норм, які суперечать актам вищої юридичної сили, зокрема Закону України «Про третейські суди».

Відповідно до Федерального закону «Про третейський суд Російської Федерації» постійно діючий третейський суд здійснює третейський розгляд за правилами постійно діючого третейського суду, якщо сторони не домовилися про застосування інших правил. При цьому слід наголосити, що правила третейського розгляду, які погоджені сторонами, не можуть суперечити обов'язковим положенням Федерального закону, які не надають сторонам права домовлятися з окре-

мих питань. При цьому важливі дві істотні обставини. По-перше, в російському законі принцип диспозитивності при вирішенні процесуальних питань щодо застосування правил розгляду спорів ПДТС використовується ширше, ніж в Україні. По-друге, у ролі певного запобіжника виступає законодавча заборона включати до правил третейського розгляду норми, що суперечать вимогам закону, які не надають сторонам права домовлятися з окремих питань.

Слід також зазначити, що розвиток регулювання третейського порядку розгляду справ у нашій державі за незначний період незалежності пройшов два етапи, а саме: у межах національного законодавства і на міжнародному рівні шляхом участі в міжнародних органах арбітражу з урахуванням вимог типового закону ЮНСІТРАЛ про міжнародний комерційний арбітраж.

Наведене дає можливість дійти висновку, що становлення законодавства сучасної України про третейські суди в умовах глобалізації європейської та світової економіки не може мати ізолюований характер і повинне враховувати міжнародний досвід законотворчості та правозастосування. Адже тільки в демократичних правових країнах недержавні третейські (арбітражні) суди поступово стають осередками громадянського суспільства, їх діяльність дає змогу вирішувати економічні спори без безпосередньої участі державних органів.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Закон України «Про третейські суди» від 11 травня 2004 р. № 1701-ГУ // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 35. — Ст. 412.
2. Закон України від 15 березня 2006 р. № 3541-ГУ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 35. — Ст. 296.
3. Закон України від 5 березня 2009 р. № 1076-УІ // Відомості Верховної Ради України. — 2009. — № 30. — Ст. 421.
4. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. № 2453-УІ // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 41-42, № 43. — Ст. 529.
5. *Нешатаева Т. М.* Историко-теоретический анализ развития экономической специализации в судах европейских государств // Вестник Высшего арбитражного суда Российской Федерации. — 2002. — № 5. — С. 81, 47-50, 193-198.

6. *Типовой закон ЮНСИТРАЛ о международном коммерческом арбитраже* // Комаров В. В. Международный коммерческий арбитраж. — Харьков, 1995. — С. 27—36.
7. *Притика Ю. Д.* Проблеми захисту прав та інтересів у третейському суді. — К., 2006. — 636 с.
8. *Коваль В. М.* Актуальні проблеми організації та діяльності апеляційних судів в Україні. — Севастополь, 2005. — С. 28.
9. *Закон України «Про виконавче провадження»* від 21 квітня 1999 р. № 606-ХГУ // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 24. — Ст. 207.
10. *Держкомінформост*, 2002—2006.
11. *Шаповал В. М, Скомороха В. С.* Конституційний Суд України // Юридична енциклопедія. — 2001. — Т. 3.— С. 282—284.
12. *Портнов В. А.* Правове регулювання конституційного судочинства в Україні : доктрина, суб'єкти і форми конституційного судочинства : створення нових процесуальних інститутів : моногр. — К., 2008. — С. 21.
13. *Положення про постійно діючий третейський суд при Асоціації українських банків, затверджене рішенням Ради асоціації* від 22 квітня 2005 р. і зареєстроване в Міністерстві юстиції України 31 жовтня 2008 р. — К., 2008. — 5 с.

Сухонос В. В. Теоретичний аналіз сучасного стану та перспективи розвитку третейського суду в Україні

Анотація. У статті здійснюється теоретичний аналіз третейського судочинства в Україні. Характеризується його сучасний стан та визначаються перспективи розвитку. Обґрунтовується необхідність урахування міжнародного досвіду.

Ключові слова: третейський суд, постійно діючий третейський суд, правила третейського розгляду.

Сухонос В. В. Теоретический анализ современного состояния и перспективы развития третейского суда в Украине

Аннотация. В статье осуществлен теоретический анализ третейского судопроизводства в Украине. Характеризуется его современное состояние и перспективы развития. Обосновывается необходимость учета международного опыта.

Ключевые слова: третейский суд, постоянно действующий третейский суд, правила третейского рассмотрения.

Sukhonos V. Theoretical analysis of the current state and perspectives of development of arbitration court in Ukraine

Annotation. In the article the theoretical analysis of the proceedings of the permanent arbitration court is carried out in Ukraine. Current state and perspectives of development of arbitration court in Ukraine are determined. The necessity of account of international experience is grounded.

Key words: arbitration court, permanent arbitration court, proceedings of the permanent arbitration court.